

VII. Művészetek

A művészetek az egyetemes kultúra részei, közös nyelvvel és kifejezési formával, de ugyanakkor – a mindenkori történelmi körülmények, hatások és folyamatok mentén – térben, civilizatorikus eltéréseikben, hagyományaikban és hatásukban jelentős eltéréseket mutatnak. A meghatározó és elterjedt korstílusok mellett számtalan egyéni jellegzetességet hordozó esztétikai produktumok alapvetően, érzéki jellegükből fakadóan emberi, etikai, morális közvetítők egyén és közösség között: katartikus hatásuk épp a közös emberiben való szellemi és etikai feloldódást jelentik. Miközben a nyelvek alapvetően szétválasztanak, a művészetek egyetemes („eszperantó”) nyelvezete összefog, hiszen a kultúrák, az időben és térben egymástól távol eső művészeti produktumok „közlendői” lefordíthatók, közvetíthetők. Azt is mondhatnánk, hogy a művészet az emberiség egyetemes nyelve. Mindez természetesen nemcsak a zenére igaz, amelynek a középkorban kialakult egyetemes jelrendszere lehetővé teszi a mindenkori és mindenki számára adott dekódolást, hanem vonatkozik ugyanez az irodalomra is, amelynek közege épp a nyelv, de az irodalmi művek fordíthatósága és közvetíthetősége épp azt mutatja, hogy a művészetek és az irodalom nyelve ugyanazokat az érzelmeket, emóciókat, indulatokat, gondolatokat stb. közvetítik.

A művészetek története voltaképpen az emberi progresszió története is: épp az alkotó művészek azok, akik olykor a legközvetlenebb módon és formákban reagálnak a világ dolgaira, eseményeire és folyamataira, s ez nem is véletlen, hiszen az érzelmi hatások az esztétikum tárgyában, mind az alkotó művész, mind a befogadó publikum oldaláról tekintve magától való értelemben manifesztálódnak. Ugyanakkor a művészetek története, de legalábbis a művészeti csúcsteljesítmények feltételezik és kifejezik azt, hogy a korábbi, megszokott komponálási formákon tovább kell lépni: Bach után nem lehet Bachként zenét szerezni, Rembrandt után nem lehet Rembrandtként festeni, Dosztojevszkij után nem lehet Dosztojevszkijként regényt írni. Ebből következően a mindenkori művészeti teljesítmények nem pusztán a kánon részeivé kívánnak válni, hanem – épp a fenti progressziójukból fakadóan – a meglévő kánon lebontására vagy újraalkotására törekednek. A művészeteken belüli ortodoxia és neológia konfrontációja a mindenkori esztétikai gondolkodás alapvető és elementáris része.

Az európai művészetek és irodalom közös nyelvét a görög mitológia valamint a zsidó-keresztény hagyomány mesterelbeszélésének, a Bibliának a képi, metaforikus, verbális és tartalmi világa képezi. A helyi, kulturális, nemzeti, nyelvi és gondolati sajátosságok ezen az alapon képződtek már akkor is, amikor Giotto és követői egyszeriben kiléptek az ikonográfiai kötöttség ortodoxiájából, s a történet szereplői (Jézus, Szent Ferenc stb.) új alakzatban, érzelmekkel és indulatokkal teli hús-vér emberekként, s immár nem az immanencia világából kiemelkedő transzcendens személyekként mutatkoztak a képeken vagy jelentek meg az irodalmi szövegekben.

Az európai művészet nem fikció, hanem maga a valóság: Európa egymástól legmesszebb eső részeit is már az egészen korai időktől kezdve összekötötte a mitológia és a zsidó-keresztény hagyomány megannyi története, de összekötötték azok az utazó művészek, akik egy-egy építészeti páholy, avagy egy-egy udvari kultúrához csatlakozó alkotókként, kezdetben inkább megrendelésekre, azaz bizonyos programok megvalósítására, később egyre autonómabb módon közvetítették a legújabb művészeti elképzeléseket, technikákat, kifejezési formákat és eljárásokat.

Ugyanakkor – s a fentiekkel korántsem ellentétesen, ám azokat kiegészítve – hallatlanul érdekes az a szellem- és hagyománytörténeti, illetve hatástörténeti folyamat, amelyben az figyelhető meg, hogy a művészi centrumoktól távolabb, olykor a periférián miként jelennek meg a „magas művészet” egyes elemei, struktúrái, díszítő ornamentikája vagy technikai eljárásai, miközben a helyi hagyományok vagy a népi közeg ér tradíció a saját képére és hasonlatosságára fordítja át és alakítja az öröklött és átvett elemeket. Ezek a népi hagyományok, a kánontól illetve az ortodoxiától elkülönülő művészeti utak Európa egészét át-meg átszövik, s bizonyos korokban bűvópatakszerűen őrizték meg viszonylagos elszigeteltségüknek köszönhetően jellegzetességüket és sajátosságukat.

Aligha véletlen, hogy az autonómmá váló, azaz az egyházi kötöttségektől egyre inkább megszabaduló európai művészetek a reneszánsz egyetemes nyelvezetében találták meg az egész Európára kiterjedő megújulási formájukat. A reneszánsz maga volt az egyetemesség, a szónak nem pusztán metaforikus, hanem nagyon is valóságos értelmében. Magyarországról épp ebben az időszakban indulnak el az első humanista vándorok (költők, írók stb.), hogy az akkori művészeti, kulturális és egyetemi centrumokban magukba szívják a legkorszerűbb formákat és kifejezési eszközöket, hogy aztán azokat hazahozva megkíséreljék – immár a centrumtól

távolabb – meghonosítani az újdonságokat. De ugyanígy és ezzel párhuzamosan a centrum is kibocsátóvá válik: Mátyás király udvarát egy sor, a kor ismert itáliai művészei és tudósai keresik fel, s dolgoznak a királyi udvarban éveken át. Ugyanakkor az sem feledhető, hogy a reneszánsz egyetemes eredményei mellett egyre nyilvánvalóbb lesz az azonosságon belüli különbözőség: elég, ha a déli (itáliai) reneszánsz mellett az északi (német) reneszánszra gondolunk.

Ugyanígy érdemes megemlíteni a későbbi romantika nagy áramlatát, amely bizonyos értelemben a mai modernitásnak, a modern gondolkodásnak vált a kiindulópontjává. Nem véletlen, hogy a romantika horizontja rendkívüli módon kitágul, s Európa ekkor kezdi felfedezni az Európán kívüli népek művészetét és kultúráját, s az ott felfedezett és megismert elemeket próbálja beépíteni saját gondolkodásába és kifejezési formavilágába. De ugyanez a romantika fordul nagy érdeklődéssel a nemzeti hagyományok, a népi művészet és kultúra világa felé (Chopin mazurkái, Liszt verbunkosai, Heine és Petőfi népdalai etc.), hogy a népművészeti elemeket bevezesse, közvetítse és mint önálló értéket átadja az ún. magas művészetek számára.

De az Európán kívüli világ felé való elkötelezett odafordulás jellemzi a XIX. század végén, XX. század elején kibontakozó izmusokat, az avantgarde mozgalmak sokaságát. Az afrikai vagy a távol-keleti stb. elemek behatolása nélkül alig értenénk meg a szecessziót, a kubizmust, az expresszionizmust vagy épp a jazz zenét.

Külön meg kell emlékezni a zenei nyelv egyetemességéről (aligha véletlen az utazó karmesterek és zenei előadók, illetve a nemzeti-nemzetközi zeneiskolák meghatározó és rendkívül kifejező szerepe), ugyanakkor az irodalmi közeg, a nyelv fordíthatóságának sajátosságairól.